

ЗМІСТ

Поняття, юридична природа та моделі інституту глави держави

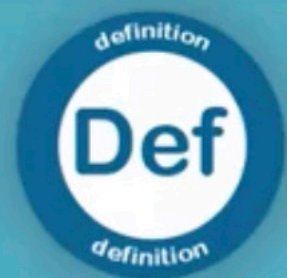
Порядок і умови заміщення поста глави держави

Повноваження та відповідальність глави держави

Місце уряду в системі органів держави. Система органів виконавчої влади

Порядок формування, склад, структура та компетенція урядів

Взаємовідносини глави держави, парламенту та уряду

Глава держави

Глава держави – це особа чи колективний орган, що займає формально вище місце в структурі державних інститутів і водночас здійснює функцію представництва самої держави в цілому. Глава держави розглядається як один з її вищих органів

Інститут глави держави своєю появою зобов'язаний абсолютній монархії

Колективні глави держав

- Андорра – два князя-співправителя, одним традиційно є діючий президент Франції, а другим – єпископ Урхельській, представлені в Андоррі своїми намісниками («віг'є»)
- Президія Боснії і Герцеговини (3 члени: боснієць, серб і хорват)
- Сан-Маріно – два капітана-регента, призначаються Великою Генеральною радою
- Федеральна рада Швейцарії (7 членів)

Більш широкими і реальними владними повноваженнями володіє глава держави тієї країни, де він одночасно є носієм виконавчої влади і очолює уряд (США, Франція, Чехія)

Меншою мірою помітний його вплив на формування державної політики у парламентських монархіях (Великобританія, Японія) і республіках (Німеччина, Італія, Угорщина)

Особливості правового становища монарха

Особливості правового становища монарха

- влада монарха юридично **незалежна** від будь-якої іншої влади, органу чи виборчого корпусу
- монарх владарює **безстроково** (обмежено чи абсолютно) за власним правом і вважається джерелом усієї державної влади в країні
- влада монарха **спадкова** й переходить від одного представника царюючої династії до другого за встановленим законом порядком

Зовнішні атрибути монаршої влади

- прерогатива **абсолютного вето**
- право на **титул** і особливу назву: «король» чи «королева» у Великобританії, Швеції, в Іспанії; «імператор» в Японії; «емір» у Кувейті; «султан» в Омані; «князь» – у Монако і Ліхтенштейні
- право на **утримання двору**, тобто особливого штату посадових осіб, які відають не державними, а особистими справами монарха

Грошове утримання монархів складається з:

- прибутків від їх особистого майна й
- асигнувань з державного бюджету

Особливості правового становища президента

Особливості правового становища президента

- виборність
- може бути обраний будь-який громадянин, який відповідає встановленим цензам
- строковість

Порядок заміщення посади президента

прямі вибори

опосередковані вибори

внутрішньопарламентські вибори

Спосіб обрання президента має велике політичне значення та впливає на його відносини з парламентом й урядом

Особливості обрання президента

Прямі вибори

- президент одержує мандат на посаду від народу
- це дозволяє йому проводити незалежний від парламенту політичний курс, а за певних обставин навіть діяти всупереч волі парламенту
- *Франція, Австрія, Болгарія, Польща, Румунія, Чехія*

Опосередковані вибори

- президент обирається без участі парламенту
- *e.g.*: у США президент обирається на посаду колегією виборщиків, обраних прямим голосуванням по штатах

Внутрішньопарламентські (багатоступеневі) вибори

- характерні для парламентських республік (винятки Австрія, Ірландія, Ісландія, де вибори прямі)
- воля виборців опосередковується депутатами парламенту

Особливості відповідальності президента

Державне право зарубіжних країн наділило главу держави властивістю **безвідповідальності** за його діяльність

Монарх не несе парламентської (тобто політичної) відповідальності за свої дії довічно, президент – на строк свого обрання.

Глава держави діє за порадами своїх міністрів, які й несуть відповідальність за них

Будь-який акт, що виходить від глави держави, набуває юридичної сили, коли він завізований відповідальним міністром

Виняток із правила про безвідповідальність – імпічмент

Імпічмент (англ. *impeachment* – *недовіра*) – процедура притягнення до суду парламенту вищих посадових осіб держави

Результатом імпічменту є дострокове припинення повноважень посадовця й усунення його з посади

Історія імпічментів президента США

За всю історію США лише три президенти були піддані процедурі імпічменту Палатою Представників, але виправдані Сенатом:

- **Ендрю Джонсон** у 1868 р. (справа про незаконну відставку військового міністра; для засудження не вистачило одного голосу)
- **Білл Клінтон** в 1998-1999 рр. (справа про лжесвідчення і перешкоджання правосуддю у зв'язку з історією з Монікою Левінскі) і
- **Дональд Трамп** у 2019-2020 рр. (справа про зловживання посадовими повноваженнями і перешкоджання правосуддю) і у 2021 р. (справа про підбурюванні до заколоту)

У 1974 президент **Річард Ніксон** також був підданий імпічменту Палатою Представників у справі Уотергейту, але пішов у відставку перш ніж питання було розглянуте Сенатом (швидше за все, вирок був би обвинувачувальним). Це дозволило його наступникові Джеральду Форду помилувати Ніксона

Повноваження глави держави

Сфери повноважень глави держави

управління й формування уряду

законодавчі повноваження

зовнішньополітичні повноваження

судові повноваження

надзвичайні повноваження

Повноваження глави держави у законодавчій сфері

Регламентарна влада глави держави

- його акти мають підзаконний характер і загальнообов'язкову силу на всій території країни
- вони можуть регулювати практично усі сфери управлінської діяльності
- Ордонанси й декрети президента Франції можуть регулювати суспільні відносини в межах делегованих повноважень парламенту (для виконання програми Уряду) і мають силу закону (аналогія Декретів КМУ)

Право законодавчої ініціативи

- у США президент, навіть формально, не володіє законодавчою ініціативою, проте
- «Президент періодично надає Конгресу інформацію про становище країни і рекомендує до його розгляду такі заходи, які він вважатиме необхідними та доцільними» (ч. 3 ст. 2 Конституції США, *State of the Union Clause*)
це і стало формальною підставою для перетворення президента на лідера законодавчої політики США

Підписання та промульгація (опублікування в офіційному виданні) законів

Право «вето»

- найбільш ефективний спосіб впливу глави держави на законодавчий процес

Право «вето» глави держави (1/3)

Вето (лат. *veto* – забороняю) – заборона, яка накладається главою держави на рішення іншого державного органу; це прерогатива відмовити у підписанні законопроекту, який набуває нової якості – силу закону – лише у випадку санкціонування главою держави

Право вето відсутнє в Іспанії, Швеції, Японії

Право «вето» глави держави (3/3)

Вибіркове вето дозволяє главі держави накласти заборону не в цілому на законопроект, а на його окремі положення (розділ, статтю, параграф)

(Аргентина, Мексика, Франція, губернатори більшості штатів США)

«Кишенькове» вето – іноді застосовується президентом США шляхом відкладання законопроекту «до кишені», коли термін для його розгляду припиняється завершенням сесії Конгресу або перенесенням його засідань

Президент не підписує законопроект під приводом того, що Конгрес розпущено і повертати законопроект немає куди, а Конгрес не може подолати «кишенькове вето» через відсутність процедури. У такий спосіб президентська «бездіяльність» набуває сили абсолютного вето

Після повернення з канікул Конгрес знову може прийняти той самий законопроект, як новий, починаючи спочатку

Вплив глави держави на формування уряду

Президентські республіки, дуалістичні й абсолютні монархії

- Глава держави особисто формує уряд
- Міністри виступають в ролі його радників і помічників
- Глава держави виступає як одноособовий носій виконавчої влади
- У США призначення членів кабінету здійснюється президентом «за порадою і згодою Сенату»
- Оскільки Сенат не може за своєю ініціативою робити такі призначення, то вибір кандидата завжди залишається за главою держави
- «Кабінет завжди такий, яким його бажає бачити президент»

Парламентські республіки й монархії

- Участь глави держави у формуванні уряду – номінальна
- Уряд форсується і очолюється лідером партії більшості нижньої палати парламенту
- Глава держави може здійснювати свої повноваження тільки через уряд або за його згодою (інститут контрасигнатури)

Напівпрезидентські республіки

- Глава держави особисто призначає прем'єр-міністра, а за його поданням – членів уряду
- Згода парламенту або його палат на призначення не вимагається
- Водночас президент не може НЕ враховувати розстановку політичних сил у парламенті, оскільки уряд несе відповідальність за свою діяльність і перед парламентом

Зовнішньополітичні та судові повноваження глави держави

Зовнішньополітичні повноваження глави держави

- верховне представництво країни у міжнародних відносинах
- не потребує особливого повноваження, яке впливає з його статусу
- право на особливо урочистий прийом (дипломатична практика не розрізняє монарха і президента)
- право ведення міжнародних переговорів, укладення міжнародних договорів та їх денонсування (за згодою парламенту)
- призначає і приймає послів, посланців та інших дипломатичних представників
- право оголошення війни та укладення миру (за згоди парламенту)

Повноваження глави держави в судовій сфері

- призначення судів
- право помилування, пом'якшення або заміни покарання
- право амністії

Надзвичайні повнова- ження глави держави

Право нагороджувати орденами, медалями та іншими відзнаками

Право присвоювати почесні звання й титули

Право першості у різноманітних заходах, церемоніях і святах

Роль головнокомандувача збройних сил

- політичне керівництво збройними силами здійснюють міністри оборони
- оперативне керівництво різними родами військ здійснюють начальники генерального штабу

Право введення в країні або у частині її території надзвичайного чи воєнного стану (за умов стихійного лиха чи соціальних потрясінь)

- наслідком цього є розширення дискреційних повноважень глави держави, впровадження надзвичайних методів керівництва з обмеженням низки конституційних прав громадян

Виконавча влада (уряд)

Виконавча влада (уряд) – галузь (гілка) державної влади, що володіє правом безпосередньо управляти країною, виконувати закони та інші нормативні акти, ухвалені законодавчою владою

У всіх зарубіжних країнах уряд відіграє головну роль у розробці, формуванні та здійсненні основних напрямів політики держави, визначенні шляхів і засобів їх досягнення

Система органів виконавчої влади здійснює виконавчо-розпорядчу діяльність

Виконавча діяльність – безпосереднє виконання нормативних приписів правових актів, прийнятих органами законодавчої влади. Особливим видом виконавської діяльності є адміністративні, (управлінські) послуги: реєстрація, ліцензування, сертифікація тощо

Розпорядча діяльність – здійснення управління шляхом видання підзаконних (управлінських) актів і виконання організаційних дій (відповідних розпоряджень)

Парламентська більшість керує урядом, а уряд – парламентською більшістю

Президентська форма правління характеризується тим, що президент одночасно є главою уряду, який не несе відповідальності перед парламентом

Види органів виконавчої влади

за складністю завдань та територіальним масштабом діяльності

центральні

- органи державного управління, діяльність яких поширюється на всю територію країни чи на територію – суб'єктів федерації

місцеві

- органи державного управління, діяльність яких обмежується територією однією чи декількома адміністративно-територіальних одиниць

за організаційно-правовою формою

уряди

ради міністрів

міністерства

адміністрації

інспекції

агентства

служби

державні комітети

головні управління

департаменти

мерії та інші

Способи формування урядів

Парламентський спосіб

- застосовується у країнах з парламентарними формами правління
- мандат на формування уряду одержує та партія або коаліція, яка перемогла на виборах, тобто одержала більшість місць у парламенті (його нижній палаті)
- У Великобританії рішення Кабінету самі по собі не спричиняють юридичних наслідків. Для цього він повинен внести законопроект до однієї з палат парламенту і забезпечити його проходження
- В інших випадках для надання юридичної сили рішень Кабінету потрібне їхнє підтвердження на засіданні Таємної ради «наказами короля у раді»

Позапарламентський спосіб

- застосовується в основному у президентських республіках
- глава держави особисто є носієм урядової влади та сам добирає, призначає і звільняє членів уряду

Однією з характерних рис урядової влади є її централізація, що виявляється у концентрації владних функцій в руках глави уряду

f

Функції уряду

Найважливіші функції уряду

виконання законів
(уряд мусить турбуватися про точне і неухильне дотримання законів)

управління державним апаратом
(уряд здійснює добір і розстановку кадрів та виступає як керівний центр щодо різних ланок державного апарату)

нормоустановча діяльність
(видає нормативні акти на основі парламентських законів)

контроль за законодавчою діяльністю парламенту
(уряд має право законодавчої ініціативи)

підготовка, внесення і виконання бюджету
(виключна прерогатива)

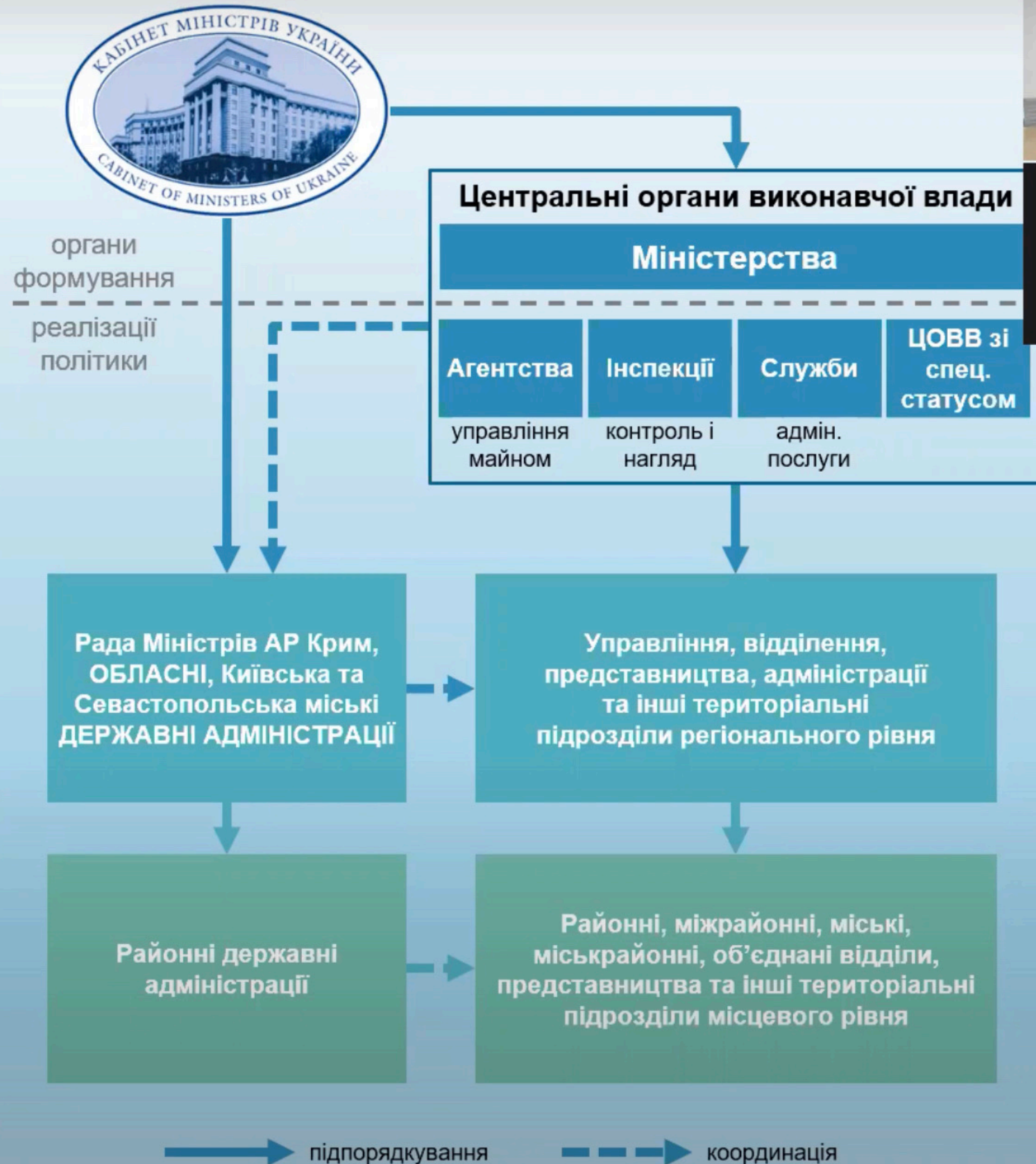
здійснення зовнішньої політики

надзвичайні повноваження
(умови викладені у конституціях та законах)

Система органів виконавчої влади України

kmu.gov.ua

Фінансово-економічний блок

Міністерство економічного розвитку і торгівлі

- Державна служба експортного контролю
- Державна служба статистики
- Державне агентство резерву

Міністерство фінансів

- Державна казначейська служба
- Державна митна служба
- Державна податкова служба
- Державна служба фінансового моніторингу

Міністерство інфраструктури

- Державна авіаційна служба
- Державна служба морського та річкового транспорту
- Державна служба з безпеки на транспорті
- Державне агентство автомобільних доріг
- Державне агентство інфраструктурних проєктів

Міністерство енергетики та вугільної промисловості

- Державна інспекція енергетичного нагляду

Міністерство аграрної політики та продовольства

- Державна служба з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів
- Державна служба з питань геодезії, картографії та кадастру
- Державне агентство лісових ресурсів
- Державне агентство рибного господарства

Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства

- Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження
- Державна архітектурно-будівельна інспекція

Міністерство екології та природних ресурсів

- Державна служба геології та надр
- Державне агентство водних ресурсів
- Державна екологічна інспекція
- Державне агентство з управління зоною відчуження

Кабінет Міністрів України

Секретаріат Кабінету Міністрів України

Органи, що безпосередньо спрямовуються і координуються Кабінетом Міністрів України

Зі спецстатусом

- Національне агентство з питань запобігання корупції
- Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів
- Антимонопольний комітет
- Фонд державного майна
- Державне бюро розслідувань
- Державний комітет телебачення і радіомовлення
- Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації

Без спецстатусу

- Державне агентство з питань державної служби
- Державне агентство з питань електронного урядування
- Державна регуляторна служба
- Державна аудиторська служба
- Державна інспекція ядерного регулювання
- Державне космічне агентство

Соціально-гуманітарний блок

Міністерство соціальної політики

- Державна служба з питань праці
- Державна соціальна служба
- Пенсійний фонд України

Міністерство у справах ветеранів

Міністерство освіти і науки

- Державна служба якості освіти

Міністерство інформаційної політики

Міністерство культури

- Державна служба з етнополітики та свободи совісті
- Державне агентство з питань кіно
- Український інститут національної пам'яті

Міністерство охорони здоров'я

- Державна служба з лікарських засобів та контролю за наркотиками
- Національна служба здоров'я

Міністерство молоді та спорту

Блок публічного порядку, безпеки і оборони

Міністерство юстиції

- Державна архівна служба

Міністерство внутрішніх справ

- Державна міграційна служба
- Державна служба з надзвичайних ситуацій
- Адміністрація Державної прикордонної служби
- Національна поліція

Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб

Міністерство закордонних справ

Міністерство оборони

ВСЬОГО – 69 ЦОВВ   інших ЦОВВ – 50,
у тому числі: **Міністерств – 19**   з яких: Служб – 23   Агентств – 14   Інспекцій – 4   ЦОВВ з іншими назвами – 9

* 2016-2019 рр.
(Уряд Гройсмана)

Система центральних органів виконавчої влади*

Система «стримувань і противаг» в Україні

